

Izvorni znanstveni rad

UDK 821.163.42'282-32 : 811.163.42'282 Gjalski (091)

Primljeno 2025-07-15

Prihvaćeno za tisak 2025-09-18

RAZVOJ PRIPOVJEDNOGA JEZIKA KSAVERA ŠANDORA GJALSKOGA

Tatjana Pišković, Zagreb

Sažetak

U radu se uspoređuju grafijske, ortografske, morfološke i leksičke značajke prvoga izdanja zbirke pripovijedaka *Pod starimi krovovi* (1886.) Ksavera Šandora Gjalskoga s onima u priređivačkome izdanju objavljenu 110 godina kasnije (1996.). Na temelju analize istoga ulomka iz pripovijetke „*Illustrissimus Battorych*“ u dvama spomenutim izdanjima detektiraju se jezične jedinice koje su u priređivačkome izdanju iz 1996. izmijenjene u odnosu na prvo izdanje. Na temelju uočenih razlika u grafiji, ortografiji, morfologiji i leksiku dvaju izdanja pokušavaju se rasvijetliti motivi i uzroci redakcije izvornoga teksta te se nastoji pokazati da Gjalskijev jezik nisu prekrajali priređivači novijih izdanja njegove proze, nego je to činio sam autor zbog osjetljivosti na povijesni trenutak i velike pomake u oblikovanju hrvatskoga standardnog jezika, ali i zbog odanosti svojem organoskom kajkavskom govoru.

Ključne riječi: Ksaver Šandor Gjalski, hrvatski jezik, zbirka pripovijedaka *Pod starimi krovovi*, grafija, ortografija, morfolologija, leksik

1. Uvod

Raspravu o jeziku zbirke pripovijedaka *Pod starimi krovovi* Ksavera Šandora Gjalskog započet ćemo citiranjem ulomka iz njegove najpoznatije proze.

On bi pripoviedao o davnih zgodah, o davnih mislih i davnih časovih, (...) sav začaran uspomunami i ideali prošlosti; – ja bi pako mirno slušao pod dojmom tih starih misli, starih zgoda i starih priča, koje su toli skladno i povjerljivo romonile u svojoj tami brezovičkih soba, medju timi sablastnimi sjenami, medju bezdanimi crnim kutovi i onimi gore na zidu – junaci svojimi. (Gjalski 1886: 10–11)

Citirani ulomak s početka je pripovijetke „Illustrissimus Battorych“ uvrštene u zbirku *Pod starimi krovovi* koja je prvi put objavljena 1886. u Zagrebu u izdanju Matice hrvatske. Tomu autentičnom ulomku suprotstaviti ćemo ekvivalentan ulomak iz iste knjige objavljene kod istoga izdavača 110 godina kasnije u biblioteci Stoljeća hrvatske književnosti. Knjigu je priredio Miroslav Šicel.

On bi pripovijedao o davnim zgodama, o davnim mislima i davnim časovima, (...) sav začaran uspomena i idealima prošlosti; – ja bih pak mirno slušao pod dojmom tih starih misli, starih zgoda i starih priča, koje su toliko skladno i povjerljivo romonile u svojoj tami brezovičkih soba, medju tim sablasnim sjenama, medju bezdanim crnim kutovima i onim gore na zidu – junacima svojim. (Gjalski 1996: 42)

Već se pri letimičnu pogledu uočava da ta dva odlomka nisu identična, odnosno da je jezik priređivačkoga izdanja drukčiji od jezika prvoga izdanja Gjalskijeve pripovijetke. U ovome će nam radu usporedba citiranih dvaju ulomaka poslužiti kao poticaj za detektiranje jezičnih razina i jezičnih jedinica koje su u priređivačkome izdanju zbirke *Pod starimi krovovi* izmijenjene, kao i za tumačenje kako su te jedinice mijenjane i što bi moglo uzrokovati redakciju izvornoga teksta. Naime katkada se razlike između prvoga izdanja tekstova hrvatskih realističkih autora i kasnijih priređivačkih izdanja interpretiraju kao samovoljno priređivačko redigiranje prvotiska te kao tvrdoglavo dotjerivanje tobože neizbrušena autorova stila i prikriivanje njegova jasnoga jezičnopolitičkog pozicioniranja (usp. npr. Sović 1985: 33–46). Iako nikada ne možemo posve odbaciti takve motive jezične redakture novijih izdanja realističke proze, u ovome ćemo radu nastojati pokazati da priređivači Gjalskijeve zbirke pripovijedaka nisu svojevrijemno prekrajali autorov jezik, nego je to činio sam autor, i to zbog sasvim očekivana spisateljskoga i stvaralačkoga razvoja, kao i zbog osjetljivosti na povijesni trenutak i velike pomake u oblikovanju hrvatskoga standardnog jezika.

2. Grafija i ortografija

Počnemo li uspoređivati navedena dva ulomka riječ po riječ, najprije ćemo primijetiti razliku u bilježenju dugoga jata u glagolskome pridjevu radnom *pripoviedao*: u prvome je izdanju taj glas zabilježen digrafom *ie*, a u priređivačkome izdanju trigrafom *ije*. Bilježenje dugoga refleksa jata trigrafom *ije* podudara se sa suvremenom hrvatskom grafijskom normom, pa ćemo najprije propitati razlike između prvoga i priređivačkoga izdanja zbirke *Pod starimi krovovi* na grafijskoj razini.

Od svih problema koji su „duboko i uzbudljivo potresali hrvatski književni jezik XIX. stoljeća“ Ljudevit Jonke (1965a: 25) ističe da su se najstrastvenije

rasprave vodile upravo oko bilježenja refleksa jata. Od *Kratke osnove* (1830.) Ljudevita Gaja, gdje se na mjestu refleksa jata piše *e*, preko *Disertacije* (1832.) Janka Draškovića, gdje se za isti glas rabi digraf *ie*, do odluke Ignjata Alojzija Brlića da za taj glas rabi grafem *y* (1833.) dolazi se do najveće grafijske kontroverzije XIX. stoljeća – do rogatoga *e*, odnosno do grafema *ě*, znaka koji se prvi put pojavljuje u *Horvatskoj domovini* Antuna Mihanovića objavljenoj 1835. u časopisu *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*. Veliku su raspravu o bilježenju refleksa jata potom vodili Vuk Karadžić i Vjekoslav Babukić. Karadžić, koji u slogovima s dugim jatom piše *ije*, a u kratkima *je*, kritizira ilirski znak *ě* ponajviše zato što on zamjenjuje svaku izgovornu varijantu, odnosno može se prema napatku iliraca čitati *i, e, je, ije*; Babukić pak ističe da Karadžićevo bilježenje ima velikih nedostataka i nelogičnosti jer se naprimjer genitiv množine imenice *mjesto* piše *mjesta* iako je slog s jatom dug. Bečkim je književnim dogovorom (1850.) utvrđeno da će se u slogovima s dugim jatom pisati *ije*, a u kratkima *je*, no Vjekoslav Babukić, Antun Mažuranić, Ante Starčević, Adolfo Veber Tkalčević i nakon toga pišu *ě*, što 1862. potvrđuje ban Ivan Mažuranić propisavši za škole ilirsku ortografiju. Tijekom 1860-ih i veći dio 1870-ih u uporabi je nekoliko pravopisa, pa se pronalazak kompromisa nameće kao imperativ. Na poticaj zemaljske vlade sastaje se 1877. skupina stručnjaka poznata kao Pravopisna komisija koja propisuje da se jat u dugim slogovima bilježi digrafom *ie*, a u kratkima *je* (Vince 2002: 620–622). Objavljivanje Daničićeva „Ogleda“ za *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1878., gdje se refleks jata bilježi u skladu s Karadžićevim uzusom i Bečkim dogovorom (*ije* u dugim, *je* u kratkim slogovima), donosi rasplet bitke oko najvažnijega devetnaestostoljetnog grafijskog pitanja (usp. Jonke 1965b).

Ivan Sović (1985: 74–75) razlučuje kod K. Š. Gjalskoga tri faze u bilježenju toga glasa: u svojoj đaćkoj fazi Gjalski je bilježio jat rogatim *e* (odnosno grafemom *ě*), u prvim je objavljenim izdanjima svojih djela dugi refleks jata bilježio digrafom *ie*, a kratki jat grafemima *je*, da bi nakon objavljivanja pripovijetke *Ljubav lajtnanta Milića* 1915. posve prešao na bilježenje dugoga jata trigrafom *ije*. U prvome izdanju zbirke *Pod starimi krovovi* Gjalski dosljedno bilježi dugi refleks jata digrafom *ie*: *uvijek, biela, sieda, rieč, prijestolni, smiehom, smiešna, viek, biedni, mnienju, pripoviedati, dielom, obiesti* itd. Očito je da se njegova grafijska konvencija razlikuje od tradicije iliraca i Zagrebačke filološke škole koji su taj glas bilježili grafemom *ě* te da se Gjalski priklanja odlukama Pravopisne komisije iz 1877. U priređivačkome je izdanju svaki digraf *ie* zamijenjen trigrafom *ije*, odnosno dugi jat piše se onako kako to nalaže i današnja grafijska norma hrvatskoga standardnog jezika: *uvijek, bijela, sijeda, riječ, prijestolni, smijehom, smiješna, vijek, bijedni, mnijenju, pripovijedati, dijelom, obijesti* itd.

U polaznom se ulomku uočava još jedna grafijska specifičnost, a to je bilježenje glasa *đ* digrafom *dj* u prijedlogu *medju*, što je također u skladu s odlukama Pravopisne komisije iz 1877. Potvrđuju ga i brojni drugi primjeri u zbirci: *unidju*, *mladje*, *mladji*, *uljudjenosti*, *zarudjeni* itd. Sović (1985: 50) ističe da Gjalski u svim svojim djelima dosljedno bilježi glas *đ* digrafima *dj* i *gj* te da tek pretkraj života počinje usvajati grafem *đ*. Zanimljivo je da u priređivačkome izdanju taj grafijski uzus nije mijenjan, odnosno nije usklađivan s današnjom grafijskom normom, što ste vidi i u citiranu ulomku.

Budući da se uz grafijsku razinu usko veže ona ortografska, spomenut ćemo i nekoliko razlika između ortografskih konvencija u prvome i priređivačkome izdanju Gjalskijeve zbirke *Pod starimi krovovi*. Devetnaestostoljetne se rasprave oko pravopisnih pitanja mogu svesti na suprotstavljanje ilirskoga načela „Govori za uši, a piši za oči!“ Karadžićevoj maksimi „Piši kao što govoriš!“ (Jonke 1965: 16), odnosno na ilirsko davanje prednosti etimološkomu pravopisu pred vukovskim fonološkim pravopisom. U prvome izdanju *Krovova* Gjalski njeguje etimološko pravopisno načelo ne provodeći u pismu rezultate glasovnih promjena kao što su ispadanje suglasnika i jednačenje po zvučnosti. U uvodnome je odlomku primjer za poštivanje etimološkoga načela „Piši za oči!“ oblik *sablastnimi*, u kojemu se u skupu *stn* prema fonološkome pravopisnom načelu gubi suglasnik *t*. Riječ je o glasovnoj promjeni determiniranoj položajem glasa u riječi, što znači da je u govoru nikako ne možemo izbjeći jer je uvjetovana građom našega govornog, artikulacijskog aparata. Dakle ne možemo izgovoriti jedan za drugim glasove *s-t-n*, zbog čega će *t* ispasti. Razlika između fonološkoga i etimološkoga pravopisa upravo je u tome da će prema fonološkome pravopisu rezultat te glasovne promjene biti zabilježen i u pismu (*sablasnimi*), a prema etimološkome neće (*sablastnimi*). Kao što je već rečeno, u prvome izdanju *Krovova* Gjalski slijedi etimološku ilirsku pravopisnu tradiciju i zadržava *t* u pismu, dok je u priređivačkome izdanju ista riječ napisana prema suvremenome umjerenom fonološkom pravopisu, pa se ispadanje suglasnika *t* bilježi i u pismu. Niz drugih primjera iz prvotiska dokazuje da Gjalski ne bilježi ni rezultat jednačenja po zvučnosti: *izprava*, *uzklik*, *predpotopni*, *izticala*, *izkazati*, *bilješke* itd. Ponovno je riječ o fonološki uvjetovanoj glasovnoj promjeni, odnosno onoj koju ne možemo izbjeći u govoru. Kad se dva suglasnika različita po zvučnosti nađu jedan pokraj drugoga, prvi će se asimilirati s drugim. U svim navedenim primjerima riječ je o kontaktu prvoga zvučnog i drugoga bezvučnog suglasnika i u svim se primjerima prvi suglasnik u govoru obezvučuje: *isprava*, *usklik*, *predpotopni*, *isticala*, *iskazati*, *bilješke*. I ponovno je razlika između fonološkoga i etimološkoga pravopisa u tome da će prema fonološkome pravopisu rezultati te glasovne promjene biti zabilježeni u pismu (zato u priređivačkome izdanju stoji *isprava*, *usklik*, *predpotopni*, *isticala*, *iskazati*, *bilješke*), dok prema etimološkome pravopisu neće biti zabilježeni.

3. Morfologija

Vratimo li se uvodnim ulomcima iz Gjalskijeve zbirke, nakon participa *pripoviedao* u ulomku iz prvotiska odmah ćemo zamijetiti stariju sklonidbu sintagme *o davnih zgodah* koja je u priređivačkome izdanju podudarna s današnjom normom i glasi *o davnim zgodama*. Taj nas primjer dovodi do razine na kojoj su najuočljivije razlike između prvotiska i priređivačkoga izdanja, a to je promjena sklonjivih riječi, odnosno – šire – morfologija. Da bismo jasno ilustrirali razlike između devetnaestostoljetne ilirske i suvremene standardne morfologije, istaknut ćemo sve primjere starije sklonidbe imenica, pridjeva i zamjenica u citiranim ulomcima. U ulomku iz prvoga izdanja Gjalskijeve zbirke *Pod starimi krovovi* nailazimo na starije oblike imenica i pridjeva u lokativu množine (*o davnih zgodah, o davnih mislih i davnih časovih*) i na starije oblike imenica, pridjeva i zamjenica u instrumentalu množine (*uspomenami i ideali prošlosti; medju timi sablastnimi sjenami, medju bezdanimi crnimi kutovi i onimi (...) junaci svojimi*). Svi su ti oblici izmijenjeni u priređivačkome izdanju i usklađeni s onodobnom, a i današnjom morfološkom normom (*o davnim zgodama, o davnim mislima i davnim časovima, uspomenama i idealima prošlosti; medju tim sablasnim sjenama, medju bezdanim crnim kutovima i onim (...) junacima svojim*).

Gjalski je imenice, pridjeve i zamjenice u prvome izdanju *Krovova* sklanjao uglavnom prema *Osnovi slovnice slavjanske narječja ilirskoga* Vjekoslava Babukića iz 1836. koja se smatra prvom općenacionalnom gramatikom po kojoj se hrvatski jezik učio pedesetak godina, „a jezik koji je Sabor proglasio službenim 1847. upravo je jezik koji je opisan u njoj“ (Tafra 2013: 83). Isto je tako sklonidba obrađena u *Slovnici Hèrvatskoj (Dio I. Rěčoslovje)* Antuna Mažuranića iz 1859. Ako je suditi prema morfologiji, Gjalski je u prvome izdanju *Krovova* doista umnogome slijedio ilirce i Zagrebačku filološku školu, što se konstatira svaki put kad se govori o jeziku prvih njegovih izdanja. Navodimo još neke primjere koji to potvrđuju: Dmn. *mladim ljudem, krupnim šalam*; Lmn. *u svečanih narodnih odorah, o svojih starih znancih*; Imn. *pred frakovi i crnimi kaputi, sa naprednimi principi*. No zanimljivo je da je morfološku praksu svojih jezičnih uzora Gjalski iznevjerio upravo u najprepoznatljivijemu padežu, genitivu množine, po kojemu su pripadnici Zagrebačke filološke škole često pogrdno nazivani ahavcima. Naime u Babukićevoj i Mažuranićevoj gramatici imenice I. i II. sklonidbe imaju u genitivu množine gramatem *-ah* (*jelenah, selah, ženah*), a imenice III. sklonidbe gramatem *-ih* (*kćerih, zapovědih*). Prosječnomu hrvatskom govorniku koji se ne bavi filolo-

¹ Dakle primjer *pokraj klupah* izvornomu govorniku hrvatskoga jezika zvuči prepoznatljivije nego primjer *među onimi junaci svojimi*. O genitivnome gramatemu *-ah* kao najpoznatijemu hrvatskom morfološkom arhaizmu v. Kapetanović 2004.

gijom množinski genitivni gramatem *-ah* vjerojatno je jedini poznati oblik starije hrvatske sklonidbe, zbog čega uživa status najpoznatijega hrvatskog morfološkog arhaizma. U prvome izdanju *Krovova* nailazimo, doduše, na množinski gramatem *-ah*, ali ne u genitivu, nego u lokativu množine II. sklonidbe (npr. *na klupah, na galerijah, o predrasudah*). To je u skladu s Babukićevom i Mažuranićevom morfoloijom, no u genitivu množine Gjalski ne rabi taj prepoznatljivi gramatem. To se vidi i u našem polaznom ulomku gdje stoji: *pod dojmom tih starih misli, starih zgoda i starih priča*. Da je Gjalski dosljedno sklanjao imenice prema staroj sklonidbi, genitivne bi sintagme imale ovakav oblik: *tih starih mislih, starih zgodah i starih pričah*. Sović (1985: 82) ističe da je Gjalski pisao *-ah* u genitivu množine samo u svojim neobjavljenim đačkim radovima, ali i ondje nedosljedno. U objavljenim je tekstovima u tome padežu uvijek bilježio *-a*, dok je stare gramateme dosljedno rabio u dativu, lokativu i instrumentalu množine, i to do otprilike 1900.²

Kolebanje između dvaju tipova sklonidbe, kao i kolebanje između dviju prapovisnih koncepcija u tekstovima hrvatskih realističkih autora odraz je širih rasprava o temeljnim problemima hrvatskoga književnog jezika u XIX. stoljeću. O tim su se problemima vodile burne polemike više od pola stoljeća započevši 1836. u ilirskome krugu i završivši tek s pobjedom vukovaca na samome prijelomu stoljeća. Jonke (1965a, 1965b) ističe da se konflikt razvija oko dviju osnovnih koncepcija: jedne koja rješava pitanje zajedničkoga književnog jezika za sve Južne Slavene i druge koja rješava pitanje zajedničkoga književnog jezika samo za Hrvate i Srbe. Koliko je svaka od tih koncepcija imala svoje povijesno opravdanje u određenome trenutku, dokazuje činjenica da je veliki hrvatski slavist Vatroslav Jagić neko vrijeme bio pristalica jedne koncepcije, a potom se priklonio drugoj koncepciji. Na morfološkoj se razini konflikt razvija između zagovornika starijih množinskih gramatema (G *ženah*, D *ženam*, L *ženah*, I *ženami*), za koje se zalažu ilirci i pripadnici Zagrebačke filološke škole, te Karadžićevih novoštokavskih oblika (G *žena*, DLI *ženama*), za koje se zalažu vukovci. Stoga je lako zaključiti da izborom starijih množinskih oblika Gjalski iskazuje lojalnost ilirskoj tradiciji i Zagrebačkoj filološkoj školi.

Međutim usudili bismo se nagađati o još jednome razlogu prevladavanja stare sklonidbe u djelima K. Š. Gjalskoga do početka 20. stoljeća. Svoju ćemo tezu uvesti usporedbom primjera starije sklonidbe iz prvoga izdanja *Krovova* (1886.) s primjerima iz priređivačkoga izdanja iste zbirke (1996.) i naposljetku s prijevo-

² I u prvome izdanju *Krovova* valja primijetiti neke nedosljednosti. Uz stare oblike u DLI_{mn}. može se naići i na nove, pa umjesto starih oblika za Imn. (s) *laktovi* i (s) *rukami* nalazimo nove oblike *laktovima* (str. 154) i *rukama* (str. 167).

dom tih primjera na suvremeni zagorski – uže zabočki – kajkavski govor. Budući da je autorica ovoga rada izvorna govornica donjostubičkoga kajkavskog govora koji je sklonidbeno ekvivalentan zabočkomu kajkavskom govoru, svoju će kajkavsku kompetenciju iskoristiti za oblikovanje kajkavskih ekvivalenata Gjalskijevim sintagmama.

U ulomku iz prvoga izdanja *Krovova* pojavljuje se stariji oblik imenica u instrumentalu množine:

(...) začaran **uspomenami i ideali prošlosti**.

U priređivačkome izdanju ti su oblici usklađeni sa suvremenom hrvatskom morfološkom normom:

(...) začaran **uspomenama i idealima prošlosti**.

U današnjemu zabočkom kajkavskom govoru ti oblici glase ovako:

(...) začaran z **uspomenami i z ideali prošlosti**.

Posve je očito da su oblici iz prvoga izdanja *Krovova* identični suvremenim zabočkim kajkavskim oblicima koji se nisu promijenili od Gjalskijeva vremena, što znači da je i Gjalski u svojem organskom zabočkom kajkavskom govoru rabio iste množinske oblike kakve i danas rabe zabočki kajkavci. Dakle na temelju navedenih primjera jasno je da je sklonidba imenica u zagorskim kajkavskim govorima Gjalskijeva i današnjega vremena sličnija staroj ilirskoj nego suvremenoj standardnoj hrvatskoj sklonidbi.

Evo još jednoga primjera iz citirana ulomka iz prvoga izdanja *Krovova*:

(...) među **sablastnimi sjenami i onimi junaci svojimi**.

U priređivačkome izdanju stoji ovako:

(...) među **sablasnim sjenama i onim junacima svojim**.

U današnjemu zabočkom kajkavskom govoru bilo bi ovako:

(...) med **sablasnemi senami i onemi junaki svojemi**.

Samo su imenički gramatemi iz prvoga izdanja *Krovova* u navedenome primjeru posve identični zabočkim kajkavskim gramatemima: instrumental množine II. sklonidbe ima gramatem *-ami* (*sjen-ami* : *sen-ami*), a instrumental množine I. sklonidbe ima gramatem *-i* (*junac-i* : *junak-i*). Pridjevski i zamjenički gramatemi, *-imi* : *-emi*, u istome se padežu minimalno razlikuju (*on-imi* : *on-emi*, *svoj-imi* : *svoj-emi*). Svejedno, ponovno se uočava veća morfološka sličnost između prvoga izdanja *Krovova* i zabočkoga kajkavskog govora nego između prvoga izdanja *Krovova* i suvremenoga hrvatskog standardnog jezika.

Upravo bismo se zato usudili reći da Gjalskijevo inzistiranje na starijim mno-

žinskim oblicima u prvome izdanju *Krovova* nije motivirano (samo) lojalnošću prema ilircima i Zagrebačkoj filološkoj školi nego i njegovim organskim kajkavskim govorom čija je sklonidba bliža ilirskoj nego standardnoj hrvatskoj morfologiji. To se očituje prije svega u činjenici da mnogi zagorski kajkavski govori i danas čuvaju obličnu razliku između dativa, lokativa i instrumentala množine, što je bila specifičnost i ilirske sklonidbe, dok su u standardnome jeziku ti padeži sinkretični, odnosno imaju isti gramatem. Ilustrirat ćemo tu razliku sintagmom sastavljenom od pridjeva i imenice.

	HRVATSKI STANDARDNI JEZIK	ZABOČKI KAJKAVSKI GOVOR
Dmn.	(prilazim) vrijedn- im težac- ima	vriedn- em težak- em
Lmn.	(govorim o) vrijedn- im težac- ima	vriedn- e težak- e
Imn.	(razgovaram s) vrijedn- im težac- ima	vriedn- emi težak- i

Ako je nekomu govorniku materinski govor zabočki kajkavski, njemu je oblična razlika između dativa, lokativa i instrumentala množine inherentna, pa bi se i za Gjalskoga moglo pretpostaviti da je izborom starijih padežnih gramatema zapravo birao morfologiju blisku svojoj materinskoj.

Iz perspektive morfološke tipologije i univerzalijâ u vezi se s opisanim trima množinskim padežima valja pozvati na ljestvicu fleksijskih padeža kojom se sažimaju pravila o formiranju padežnih oblika te njihovu raspoređivanju, nastajanju i nestajanju (Blake 2001: 156; Marković 2013: 264). Evo kako izgleda ta ljestvica:

NOMINATIV > AKUZATIV > GENITIV > DATIV > LOKATIV > INSTRUMENTAL > OSTALI PADEŽI

Čitamo je i tumačimo ovako: svaki desni padežni oblik podrazumijeva postojanje lijevoga od sebe. Ili ovako: padeži nestaju zdesna nalijevo. Primjerice padežni sustav njemačkoga jezika dolazi do dativa, odnosno ima prva četiri padeža s ljestvice, a hrvatski padežni sustav dolazi do pretposljednega stupnja, do instrumentala. Svojevrsno nestajanje padeža zdesna nalijevo ilustrira upravo situacija u hrvatskome standardnom jeziku gdje se instrumental, lokativ i dativ množine sinkretiziraju, a „uz malo povijesne sreće, već bi se bili i potpuno izjednačili“ (Marković 2013: 264), odnosno sveli bi se na jedan padež. Iako hrvatski standardni jezik tako pojednostavnjuje sklonidbu, izjednačavanju spomenutih triju množinskih padeža opiru se mnogi kajkavski govori čuvajući njihovu obličnu razliku. Mogli bismo reći da na taj način čuvaju starije morfološko stanje hrvatskoga jezika, što je analogno argumentu kojim Stjepan Ivšić (1996) opravdava kvalificiranje nekih kajkavskih govora kao „konzervativnih“. Naime Ivšić dijeli kajkavske govore na *konzervativne* (zapadno od crte Varaždin – Zagreb) i *revolu-*

cionarne (istočno od te crte), pri čemu konzervativni govori čuvaju stariji akcentnatski sustav, a revolucionarni se govori od njega otklanjaju. Zagorski se kajkavski govori – uz mnoge druge kajkavske govore – mogu stoga smatrati dvostruko konzervativnima jer starije stanje čuvaju i u akcentuaciji i u morfologiji.

Osim posebnosti u sklonidbi imenica, pridjeva i zamjenica u polaznim ulomcima možemo primijetiti još jednu morfološku posebnost. U prvome izdanju *Krovova* Gjalski tvori prvo lice jednine kondicionala prvoga glagola *slušati* normativno neprihvatljivim aoristnim oblikom glagola *biti*, odnosno umjesto standardnoga oblika *ja bih slušao* nailazimo na oblik *ja bi slušao*. U priređivačkome je izdanju taj lapsus ispravljen u standardni i s normom usklađen oblik *ja bih slušao*. U kajkavskim su govorima, kao i u današnjemu razgovornom hrvatskom jeziku uopće, svi nenaglašeni aoristni oblici glagola *biti* svedeni na oblik *bi*; samo standardna norma razlikuje oblike *bih*, *bi*, *bi*, *bismo*, *biste*, *bi*. Iz te se paradigme vidi da drugo i treće lice jednine te treće lice množine imaju isti oblik *bi*; njima su suprotstavljeni različiti oblici za preostala tri lica (*bih* za prvo lice jednine, *bismo* za prvo lice množine i *biste* za drugo lice množine). Očito su se – u skladu s lingvističkim načelom analogije – duži oblici izjednačili s kraćim i u paradigmi prevladavajućim oblikom. Gjalskijevu spontanu uporabu oblika *bi* za prvo lice jednine aorista možemo smatrati i kolokvijalizmom i kajkavizmom koji je u priređivačkome izdanju lektoriran i usklađen s morfološkom normom hrvatskoga standardnog jezika.

4. Leksik

U polaznim ulomcima nailazimo na dvije leksičke jedinice koje su izmijenjene u priređivačkome izdanju: arhaizmi *pako* i *toli* zamijenjeni su oblicima *pak* i *toliko*. Veznička partikula *pako* fonološki je arhaizam; u priređivačkom joj je izdanju ispušten stari navezak *-o*. Prilog *toli* morfološki je arhaizam nastao dodavanjem čestice *-li* pokaznoj zamjenici *to*. U standardnome jeziku tomu je priložnom arhaizmu ekvivalentan zamjениčki pridjev *tolik* izveden dodavanjem sufiksoida *-lik* pokaznoj zamjenici *to*. Srednji rod toga zamjениčkog pridjeva, *toliko*, konverzijom postaje količinski prilog. U priređivačkome izdanju *Krovova* nailazimo na mnogo sličnih intervencija i sve idu u smjeru dearhaiziranja leksičkih jedinica iz prvoga izdanja i njihova zamjenjivanja suvremenim ekvivalentima (npr. *kano* – *kao*, *kanda* – *kao da*, *nješto* – *nešto*, *njekake* – *nekakve*, *njeki* – *neki*, *njekoč* – *nekoć*, *njekoliko* – *nekoliko*, *jošte* – *još* i sl.).

5. Još jedna usporedba i zaključak

Svjesni burne jezičnopolitičke situacije u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. sto-

ljeća, odlučili smo pregledati još jednu prozu objavljenu iste godine kod istog izdavača – dakle 1886. u Matici hrvatskoj u Zagrebu – kako bismo ispitali jesu li izdavači u to vrijeme rigidno zahtijevali pravopisno i gramatičko unificiranje svih svojih izdanja ili su autorima dopuštali da sami izaberu svoj stvaralački kôd. Iste te 1886. Matica hrvatska objavila je kratki roman *Ksanta* dubrovačkoga književnika Ive Vojnovića (roman je potpisan pseudonimom Sergij P.). Jezik te proze proučili smo na svim razinama na kojima smo u prethodnim poglavljima ovoga rada analizirali Gjalskijev jezik, pa iznosimo najzanimljivije rezultate te analize.

Na razini ortografije najuočljivija je razlika u odnosu na Gjalskoga to da se Vojnović opredijelio za fonološki pravopis, pa dugi jat piše trigrafom *ije* (npr. *razlijegao se, cijele, razumijevamo, stijene, Rijeke, cvijetom, uvijek, slijedila, smijeh, mijesale*) te u pismu bilježi rezultate jednačenja po zvučnosti (npr. *raspoznao, istrošeni, rastvara, iščezavala, otkuda, rastegnutim, raskrečene, rastvorenim, raspravljali, opkoliše*) i ispadanja suglasnika (npr. *izvjesnim, bolesnice*). U vezi s morfologijom lako se primjećuje da Vojnović sklanja imenice, pridjeve i zamjenice onako kako se sklanjaju u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku, odnosno da u njegovoj prozi nema nikakvih ostataka stare sklonidbe. Evo nekoliko primjera koji to dokazuju: sintagme koje bi u lokativu množine u prvome izdanju Gjalskijevih *Krovova* glasile *na svojih lakih razmahanih krilih* i *po svih pučinah*, u dativu množine *našim goram*, a u instrumentalu množine *med kamenitimi niskimi ogradami* i *pred crkvenimi vratima* u *Ksanti* glase ovako: *na svojim lakim razmahanim krilima, po svim pučinama, našim gorama, med kamenitim niskim ogradama* i *pred crkvenim vratima*.

Očito je da su iste godine kod istoga izdavača objavljivana djela u kojima nailazimo na potpuno oprečne ortografske i gramatičke prakse. Na temelju filološke analize objavljenih knjiga i izdavačke politike Matice hrvatske tijekom 1880-ih iznosimo nekoliko zaključaka.

Prvo, u posljednjim dvama desetljećima XIX. stoljeća još uvijek nije završena standardizacija hrvatskoga jezika, a dvije glavne suprotstavljene struje u tome su procesu predstavnici Zagrebačke filološke škole, čiji su pogledi na hrvatski jezik bliži Gjalskomu, i predstavnici hrvatskih vukovaca, čija je jezična politika bliža Vojnoviću.

Drugo, Matica hrvatska bila je liberalan izdavač i rukopise svojih autora nije usklađivala s pravilima samo jedne od suprotstavljenih filoloških struja, nego je dopuštala svojim autorima različite pravopisne i gramatičke uzuse.

Treće i najvažnije, pitanje je zašto je jezik prvoga izdanja zbirke *Pod starimi krovovi* K. Š. Gjalskog iz 1886. mijenjan u kasnijim izdanjima. Je li to bila svojevrijedna odluka priređivača, urednika i izdavača koji su agresivno intervenirali u izvorno autorovo pismo, korigirali ga i usklađivali s aktualnom standardnoje-

zičnom normom te tako okrnjili autentično autorovo pismo i prikrili jasno pripovjedačevo jezičnopolitičko pozicioniranje? Držimo da to ipak nije bilo tako. Naime Gjalski je 1912. u vlastitoj nakladi počeo objavljivati svoja *Sveukupna djela*. Prvi svezak toga niza zbirka je pripovijedaka kojom smo se bavili u ovome radu i koja je već tada nosila naslov *Pod starim krovovima*. To znači da je sam autor 26 godina nakon prvoga izdanja redigirao svoj tekst, a sva se kasnija priređivačka izdanja oslanjaju upravo na to izdanje zbirke. Dakle i Šicelovo priređivačko izdanje iz 1996. identično je autorskomu izdanju iz 1912., što znači da priređivač nije ni na koji način mijenjao originalan autorov jezik i stil. Možemo se samo zapitati zašto je autor nakon 26 godina odlučio temeljito redigirati svoja ranija izdanja. Vjerujemo da je na tu odluku utjecala jezičnopolitička situacija u Hrvatskoj. Naime u međuvremenu je dovršena standardizacija hrvatskoga jezika u skladu s postavkama hrvatskih vukovaca, što je verificirano i trima osnovnim jezičnim priručnicima objavljenima na prijelomu stoljeća: *Hrvatskim pravopisom* Ivana Broza (1892.), *Gramatikom i stilistikom hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* Tomislava Maretića (1899.) i *Rječnikom hrvatskoga jezika* Ivana Broza i Franje Ivekovića (1901.). Očito je da je Gjalski prihvatio takav standardizacijski tijek u kojemu su načela Zagrebačke filološke škole ostala u XIX. stoljeću, a načela hrvatskih vukovaca postala temeljem oblikovanja suvremenoga hrvatskog jezičnog standarda.

Izvori

Gjalski, Ksaver Šandor. 1886. *Pod starimi krovovi. Zapisci i ulomci iz plemenitaškoga svieta*. Zagreb: Matica hrvatska.

Gjalski, Ksaver Šandor. 1912. *Pod starim krovovima. Zapisci i ulomci iz plemenitaškoga svijeta*. Zagreb: Naklada piščeva.

Gjalski, Ksaver Šandor. 1996. *Pod starimi krovovi*. Priredio Miroslav Šicel. Zagreb: Matica hrvatska.

Vojnović, Ivo [Sergij P.] 1886. *Ksanta*. Zagreb: Matica hrvatska.

Literatura

Babukić, Vjekoslav. 1836. *Osnova slovnice slavjanske narčja ilirskoga*. Zagreb: [s. n.].

Blake, Barry J. 2001. *Case*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Ivšić, Stjepan. 1996. *Jezik Hrvata kajkavaca*. Priredio Josip Lisac. Zaprješić: Matica hrvatska.

Jonke, Ljudevit. 1965a. Osnovni problemi hrvatskoga književnog jezika u 19. stoljeću. *Književni jezik u teoriji i praksi*: 9–25. Zagreb: Znanje.

Jonke, Ljudevit. 1965b. Sporovi pri odabiranju govora za zajednički književni jezik Hrvata u XIX. stoljeću. *Književni jezik u teoriji i praksi*: 27–57. Zagreb: Znanje.

Kapetanović, Amir. 2004. *Arhaizmi u hrvatskom jeziku*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski

fakultet.

Marković, Ivan. 2013. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.

Mažuranić, Antun. 1859. *Slovnica Hèrvatska. Dio I. Rèčoslovje*. Zagreb: Vlastita naklada.

Sović, Ivan. 1985. *Jezik Ksavera Šandora Gjalskog*. Zagreb: Školske novine.

Tafra, Branka. 2013. Dvjestota obljetnica rođenja Vjekoslava Babukića (1812–2012). U: Vjekoslav Babukić. *Osnova slovnice slavjanske narèčja ilirskoga*. Zagreb 1836. Pretisak: Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Grad Požega, 2013: 81–177.

Vince, Zlatko. 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

DEVELOPMENT OF KSAVER ŠANDOR GJALSKI'S NARRATIVE LANGUAGE

By Tatjana Pišković, Zagreb

Summary

This paper compares the orthographic, morphological, and lexical features of the language in the first edition of the short story collection Pod starimi krovovi (1886) by Ksaver Šandor Gjalski with those in the edition published 110 years later (1996). Based on the analysis of the same excerpt from the short story "Illustrissimuus Battorych" in the two editions, linguistic units that were altered in the 1996 edition compared to the first edition are identified. The observed differences in orthography, morphology, and vocabulary between the two editions of the same collection of short stories aim to shed light on the motives and reasons behind the editing of the original text. The study also seeks to demonstrate that the editors of Gjalski's collection did not arbitrarily alter the author's language; rather, the changes were made by the author himself due to sensitivity to the historical moment and significant shifts in the development of the Croatian standard language, as well as due to his loyalty to his organic Kajkavian idiom.

Keywords: Ksaver Šandor Gjalski, Croatian language, short story collection Pod starimi krovovi, orthography, morphology, vocabulary